

Raport stiintific

privind implementarea proiectului în perioada ianuarie – decembrie 2012

TE Nr. 2/26.10.2011. Expresivitatea arheologică a periferiei.

Particularitățile contactelor interculturale în zonele de margine din preistorie până în evul mediu

Director: dr. Dragoș-Alexandru Măndescu

Etapa a doua, unică, a proiectului (ianuarie-decembrie 2012) a presupus efectuarea de către echipa de cercetare a unui ansamblu complex de activități. Având în vedere că această etapă este și cea mai însemnată cantitativ raportată la economia întregului proiect, activitățile echipei au fost desfășurate, conform contractului de finanțare, întreaga varietate a componentelor de implementare, după cum urmează: a) documentare în arhive și biblioteci; b) studiul colecțiilor de piese arheologice în depozitele muzeelor; c) cercetări de teren / periegeze, d) activitate de cabinet / laborator, elaborare de studii și articole cu conținut științific, prelucrarea datelor în vederea elaborării repertoriului arheologic al județului Argeș; e) diseminarea rezultatelor.

a) Documentarea în arhive și biblioteci a continuat în mod firesc, organic, etapa de documentare efectuată în perioada octombrie-decembrie 2011, cu rezultate substanțial augmentate având în vedere numărul și varietatea fondurilor și instituțiilor consultate, după cum urmează:

- *Biblioteca Academiei Române, București.* Anterior efectuării cercetărilor de teren pe traseul *limesului Transalutan*, cu scopul itinerării periegezelor echipei de proiect, dar și pentru documentarea în vederea întocmirii repertoriului arheologic al județului Argeș (obiectivul principal al proiectului nostru), au fost consultate o serie de documente manuscrise și cartografice de maximă importanță pentru zona geografică respectivă: Ms. rom. 5137 și 5139 (rapoarte și diverse note întocmite de Gr. Tocilescu și P. Polonic cu privire la cercetările arheologice întreprinse în România, păstrate în manuscris); ms. rom. 223 (răspunsurile la chestionarul arheologic al lui Alexandru Odobescu – județul Argeș); ms. rom. 227 (răspunsurile la chestionarul arheologic al lui Alexandru Odobescu – județul Muscel). De la cabinetul de Hărți, au fost consultate și fotocopyate planșele din: Harta Valahiei, realizată de Statul Major al armatei austriece, sub coordonarea colonelului Obristen Specht (1790-1791), harta realizată de Carol Popp de Szathmary (1864), harta militară austriacă întocmită de colonelul Joseph Scheda (1855), harta militară austriacă: Sc. 1:200000 (1910), hărți militare realizate de Serviciul Militar Geografic al Armatei Române în perioada 1906-1910 cu scara 1:100000, precum și planurile directe de tragere (proiecții Lambert) (retipărite în 1952-1954).

- *Biblioteca Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București și Biblioteca Muzeului Județean Argeș, Pitești.* Documentarea a constat în consultarea mai multor publicații și lucrări în vederea realizării fiselor de sit necesare elaborării Repertoriului arheologic al județului Argeș, dar și pentru studiile pe piese arheologice.

- *Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București.* Documentare în lucrările cu caracter monografic elaborate de învățători în deceniul cinci al secolului trecut (fond Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice), în scopul elaborării Repertoriului arheologic al județului Argeș.

b) Studiu aplicat pe piese arheologice din colecțiile muzeale. Una dintre direcțiile de studiu a constituit-o contactele interculturale dintre lumea romană și Barbaricum în zonele de margine, exprimate prin pătrunderea elementelor de cultură materială. Urmând această direcție de investigație concretizată prin mărturiile arheologice păstrate în colecțiile muzeale, Ion Dumitrescu are în faza de definitivare un studiu privind uneltele agricole de origine romană descoperite în spațiul barbar din proximitatea provinciei Dacia. Deși

numărul pieselor repertoriate nu este unul impresionant, descoperirile de acest gen fiind limitate, totuși, pot fi făcute unele observații interesante privind distribuția pieselor în spațiul barbar și a tipurilor răspândite. Astfel, cele mai multe piese au fost descoperite în așezările de tip Chilia-Militari, lipsesc în schimb din așezările carpice din Moldova. Din punct de vedere al tipologiei, sunt predominante uneltele folosite la recoltatul cerealelor (seceri); plugul cu brăzdar de fier este mai puțin prezent în Muntenia și lipsește din Moldova. Este posibil ca această distribuție a uneltelor agricole romane să reflecte unele aspecte legate de comerțul cu fier *extra provincia*, pentru unele teritorii barbare (în cazul nostru, cel al carpilor) fiind impuse anumite restricții.

Pe baza pieselor arheologice păstrate în colecțiile muzeului din Pitești și a materialelor publicate anterior de autorii săpăturilor arheologice, Dragoș Măndescu și-a îndreptat atenția asupra funcționării contactelor interculturale la periferia lumii tracice de la finalul primei epoci a fierului, elaborând un studiu privind grupul cultural Ferigile, văzut ca o sinteză originală nord-tracică la interferența spațiilor culturale învecinate. Rezultatele acestei cercetări vor fi prezentate comunității științifice internaționale, în septembrie 2013, în cadrul lucrărilor celui de-al 12-lea Congres de Tracologie, ce se va desfășura la Târgoviște. În esență, studiul reliefează particularitățile grupului Ferigile văzut ca o mixtură și ca o sinteză originală a multiplelor influențe culturale ce interferau în spațiul nord-balcanic la finalul primei epoci a fierului. A fost urmărit îndeaproape ceea ce este original în grupul Ferigile, preluat din fondul cultural Basarabi și ceea ce este rezultatul preluării influențelor culturale din alte spații și culturi. Pornind de la studiul nemijlocit al descoperirilor din necropola eponimă, dar și din alte necropole reprezentative precum cele de pe valea râului Topolog (Cepari, Tigveni, Rudeni) descoperite cu mai multe decenii în urmă de către Alexandru Vulpe și Eugenia Popescu, au fost discutate atât elementele de rit și ritual funerar, cât mai ales particularitățile inventarului mobil. În domeniul inventarului funerar poate fi surprins un amalgam de influențe din spațiul scitic (armament și harnașament), illiric (piese de port și podoabă, dar și armament) sau sud-tracic (olărie și unele tipuri de arme). Toate aceste componente eterogene ca proveniență și funcționalitate sunt sintetizate într-o manieră originală în zona subcarpatică a Munteniei și a Olteniei, constituind trăsături definitorii ale grupului Ferigile.

c) Cercetările de teren, perieghezele, reperările și poziționările GPS au fost desfășurate în primul rând pe traseul Limesului Transalutanus. În perioada martie-mai, respectiv octombrie 2012, echipa de proiect a efectuat 15 ieșiri în teren, cele mai multe (10) în sectorul din județul Argeș. Au fost urmărite: reperarea fortificațiilor (castre/castella, speculae, porțiuni din val și drum, eventuale așezări civile aflate în apropierea valului și a castrelor); starea de conservare a monumentelor; regimul de proprietate. Totodată, am căutat să verificăm în ce măsură unele informații din literatura arheologică se confirmă sau nu în teren.

În județul Argeș, au fost vizate următoarele situri, echipa de proiect fiind prezentă pe fiecare dintre ele: Podul Dâmboviței, comuna Dâmbovicioara, punct „Cetatea medievală Oratea” -tip cercetare: periegeză, poziționarea GPS a obiectivelor: așezarea romană (?) sec. III; traseul drumului medieval, cetatea medievală; Rucăr, comuna Rucăr, punct „Câmpul Rucărului” - tip cercetare: periegeză, poziționare GPS a obiectivelor: castrul și termele romane; Voinești, comuna Lerești, punct „Malul lui Cocos/Măilătoaia” - tip cercetare: periegeză, poziționare GPS a obiectivelor: castrul și termele romane; Purcăreni, comuna Micești, punct „Podu Belu” – tip cercetare: periegeză la castru roman; Gropeni, comuna Mărăcineni, vest sat – tip cercetare: periegeză în vederea identificării unui posibil turn roman de semnalizare; Albota, comuna Albota, la nord pârâul Giorcului – tip cercetare: periegeză traseu „Troian”; Săpata de Jos, comuna Săpata, nord valea Cetății – tip cercetare: periegeză și poziționare GPS la obiectivele – castrul mare, burg și terme; Fâlfani, comuna Stolnici, punct „Reduta lui Albu” – tip cercetare: periegeză și poziționare GPS castru roman; Urlueni, comuna Bârla, punct „la Urloaie”, „Troian” – tip cercetare: periegeză la obiectivele – castrele romane și traseul valului de pământ „Troian”. Traseul valului de pământ ce constituia frontiera romană în sec. III p.Chr. a fost parcurs și

cartat pe un sector care este și astăzi încă bine marcat în teren, începând din spatele morii de la Urlueni până la drumul de câmp care unește satul Martalogi (com. Hârsești) cu Satul Nou (com. Căldăraru).

Traseul Limesului Transalutanus a fost urmărit de echipa de proiect pe toată lungimea sa, așadar și la sud de județul Argeș, pe teritoriile județelor Olt și Teleorman. Am efectuat periegeze și poziționare GPS la următoarele obiective, reușind să obținem pentru prima dată o imagine exactă, clară și unitară a graniței romane din vestul Munteniei în secolele II-III p.Chr.: castrul de la Crâmpoia (sat Crâmpoia, com. Crâmpoia, jud. Olt), castrul de la Gresia (com. Stejaru, jud. Teleorman), traseul „Troianului” la nord de valea Urluii, castrul de la Valea Urluii (vest orașul Roșiori de Vede, jud. Teleorman), castrele de la Băneasa (com. Salcia, jud. Teleorman), traseul valului de pământ între satul Putineiu și DN65A, localitatea Băneasa (com. Salcia, jud. Teleorman), castrul de la Putineiu (sat Putineiu, com. Putieni, jud. Teleorman), traseul Troianului între Dunăre și Valea Adâncă și castrul de la Flămânda (sat Poiana, com. Poiana, jud. Teleorman).

Totodată, au fost reperate în teren, cartate, fotografiate și repertoriate și alte situri arheologice, aparținând altor epoci istorice: în luna iulie 2012 au fost documentate în teren așezările preistorice de tip tell aparținând culturii Gumelnița, de pe teritoriul județul Argeș (Surdulești, com. Miroși; Zidurile, com. Mozăceni; Negrași, com. Negrași; Glavacioc, com. Ștefan cel Mare; Popești, com. Popești; cele două telluri de la Teiu, com. Teiu; Glâmbocata, com. Leordeni). La 20 septembrie 2012, în punctul „Butureagu” din satul Țuțulești, com. Suseni, jud. Argeș, a fost descoperită o așezare preistorică, posibil din epoca bronzului. Situl nu figurează în RAN, fiind cunoscut doar din câteva referiri în monografiile învățătorilor din comună. În satul Valea Stâniei, com. Țițești, jud. Argeș, în punctul „Dealul Bisericii”, a fost confirmată o așezare datând din epoca bronzului, cultura Tei, sit reperat în urma periegezei din octombrie 2011, reverificare în teren 13 martie 2012. De asemenea, în 16 octombrie am localizat în teren punctul în care a fost descoperit acum o jumătate de secol tezaurul de podoabe dacice din argint și denari romani republicani de la Gliganu de Jos, com. Rociu (sec. I a.Chr.). În privința monumentelor de epocă medievală, menționăm recunoașterea în teren și periegeza la situl de la Cicănești, com., Cicănești, în punctul „Siliște” – biserică și necropolă medievală târzie; scopul periegezei a fost verificarea în teren a informațiilor conținute în ms. Odobescu, nr. 223 (jud. Argeș și Bacău), f. 246-248, iar rezultatele au fost pozitive.

d) Prelucrarea documentației de arhivă și de teren în vederea elaborării Repertoriului arheologic al Județului Argeș - Stadiul lucrării. Cercetarea arhivelor interne ale instituțiilor muzeale din județul Argeș, studierea directă a colecțiilor arheologice muzeale, cercetările în teren, documentarea în arhivele publice și biblioteci au condus la elaborarea a peste 200 fișe de repertoriu în privința siturilor de epocă preistorică și protoistorică.

În etapa aferentă anului 2012 echipa de proiect a reușit repertorierea aproape în totalitate a monumentelor arheologice de epocă romană de pe teritoriul județului Argeș, inclusiv punctele cu descoperiri monetare (în special tezaure, dar și descoperiri izolate). Pentru etapa ultimă, din anul 2013, obiectivul principal al echipei rămâne, pe acest segment cronologic, definitivarea repertorierii, după efectuarea unor noi verificări în teren care să ducă eventual la identificarea de porțiuni din drumul roman, eventual de turnuri, *speculae* etc., până acum rămase necunoscute.

De asemenea, a fost constituită o bază de date alcătuite din fotografii (efectuate în timpul cercetărilor de teren) și documente de cartografie istorică (sec. XVIII-XIX), dar și material cartografic recent (capturi Google Earth), referitoare la siturile de epocă romană, pe care urmărim să o punem în circuitul științific la finalul proiectului. Un prim pas a fost făcut prin elaborarea articolului *Un izvor cartografic din secolul al XVIII-lea cu privire la Troian*, care este în stadiul de definitivare.

Pentru epoca medievală a fost efectuată repertorierea completă (informații de arhivă, rapoarte arheologice și verificarea materialului arheologic rezultat din săpături, cartări) a 25 dintre cele mai importante

situri (laice sau ecleziastice) din fostele județe istorice Argeș, Muscel și Vlașca: ruinele bisericii Berevoiești (Berevoiești, com. Berevoiești); schitul Brădet (Brădetu, com. Brăduleț); ruinele caselor boierilor Bucșenești (Bucșenești, com. Corbeni); ansamblul medieval al vistirului lane (Bucșenești-Lotași, com. Țițești); ansamblul medieval Budișteanu (Budeasa Mare, com. Budeasa); Cetatea Oratea (Podu Dâmboviței, com. Dâmbovicioara); Cetatea Poienari (Căpățânenii Pământeni, com. Arefu); ansamblul monahal Cotmeana (Cotmeana, com. Cotmeana); ansamblul monahal Argeș (mun. Curtea de Argeș); ansamblul monahal Glavacioc (Glavacioc, com. Ștefan cel Mare); ansamblul medieval Golești (sat Golești, oraș Ștefănești); ansamblul monahal Jgheaburi (Jgheaburi com. Corbi); ansamblul medieval Curțile lui Vlaicu Piscanu (Piscani, com. Dărmănești); ansamblul monahal Râncăcirov (Râncăcirov, com. Călinești), ansamblul medieval Retevoiești (punct „Siliște”, Retevoiești, com. Pietroșani); ansamblul medieval aparținând slugerului Mușat (orașul Ștefănești); așezarea medievală de la Cetățeni (Valea Cetățuia, com. Cetățeni); ruinele bisericii de la Ziduri (Ziduri, com. Mozăceni); Mănăstirea Negru-Vodă (mun. Câmpulung); Mănăstirea Aninoasa și ansamblul medieval Curțile lui Tudoran Vlădescu (Aninoasa, com. Aninoasa), ansamblul medieval Curțile marelui ban Mareș Băjescu (Băjești, com. Bălilești), ansamblul monahal Tutana (com. Băiculești), ansamblul monahal Valea (Valea Mănăstirii, com. Valea), ansamblul monahal Vieroș (cartier Făgetu, mun. Mioveni).

e) Diseminarea rezultatelor cercetării. În anul 2012, membrii echipei de proiect au participat cu comunicări științifice ilustrând rezultatele cercetării aferente proiectului (studii, articole și comunicări realizate în cadrul proiectului, circumscrise obiectivului prioritar al acestuia și tematicii specifice), în cadrul a opt reuniuni științifice (sesiuni de comunicări științifice, conferințe, congrese), patru de nivel național și patru internaționale. Fiecare membru al echipei a realizat și susținut propriul material științific (text, prezentare power-point, pregătirea textului pentru tipar) în funcție de domeniul său de competență, alocat de altfel și în economia proiectului, astfel că numărul comunicărilor prezentate s-a ridicat la 11, după cum urmează:

- Sesiunea de rapoarte arheologice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București (23-24 martie 2012):
 - I. Dumitrescu (din partea echipei de proiect), în colaborare cu C. C. Petolescu și F. Matei-Popescu, *Cercetările arheologice de la Câmpulung-„Jidova”*.
- A XLVI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Târgu Mureș (23-26 mai 2012):
 - M. Păduraru, I. Dumitrescu, D. Măndescu, *„Marele foc” de la Pitești. Evidența arheologică*.
- Sesiunea de Comunicări Științifice <50 de ani de cercetări arheologice sistematice la castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova”>, Muzeul Județean Argeș, Pitești (4-5 octombrie 2012):
 - I. Dumitrescu, *Un izvor cartografic din secolul al XVIII-lea cu privire la Troian*.
 - I. Dumitrescu (din partea echipei de proiect), în colaborare cu C. C. Petolescu, F. Matei-Popescu și T. Cioflan, *Cercetările arheologice de la Câmpulung – Jidova – campania 2012*.
 - D. Măndescu, *O cercetare de arhivă la Bologna, pe urmele însemnărilor lui Luigi Ferdinando Marsigli despre castrul de la Jidova*.
- Conferința Națională <Comisia de Istorie a Orașelor din România și „Historia Urbana” la 20 de ani. Istoriografia orașelor din spațiul românesc – începuturi și evoluție>, Giurgiu (23-24 aprilie 2012):
 - D. Măndescu, *Componenta arheologică în monografiile orașelor argeșene, de la supralicitare la ignorare*.
 - M. Păduraru (din partea echipei de proiect), în colaborare cu S. Cristoceă, *Piteștiul medieval și premodern (1388-1848). Trei decenii de abordări istoriografice*.
- 1st International Conference on Best Practices in World Heritage: Archaeology, Mahon (9-13 aprilie):

- D. Măndescu, *In the footsteps of Roman Army at the Balkan periphery of the Empire. Limes Transalutanus: achievements, threats and expectations.*
- 18th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, Helsinki (29 august-1 septembrie):
 - D. Măndescu, *Leveraging the Landscape and the Intercultural Contacts to Establish and Develop a Settlement in Late Iron Age Dacia.*
- XXII International Limes (Roman Frontier) Congress, Ruse (6-11 septembrie):
 - D. Măndescu, I. Dumitrescu, *The Archaeological Monuments at the North-Balkan Periphery of the Roman Empire in Old Cartography.*
- A 16-a Conferință Internațională a Departamentului de Istorie Veche și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității Babeș-Bolyai, <Banquets of Gods, Banquets of Men. Conviviality in the Ancient World>, Cluj-Napoca (23-24 noiembrie):
 - D. Măndescu, *The Banquets of the Thracians as an Expression of Intercultural Contacts. A Quick Glance Through the Strainer's Holes.*

De asemenea, în privința diseminării rezultatelor cercetărilor realizate în cadrul proiectului de către membrii echipei de proiect, trebuie menționate trei titluri de publicații – două articole și un volum. Cele două articole, pe teme de pre- și protoistorie, valorifică două dintre comunicările prezentate în etapa I a proiectului (octombrie-decembrie 2011) în cadrul unor reuniuni științifice internaționale, ale căror acte au fost publicate în 2012:

- D. Măndescu, *Killing the Weapons. An Insight on Graves with Destroyed Weapons in Late Iron Age Transylvania*, în: S. Berecki (ed.), *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin, Proceedings of the International Colloquium from Târgu-Mureș, 7-9 October 2011*, Editura Mega, Târgu Mureș, 2012, p. 343-356, ISBN 978-606-534-275-8.
- M. Neagu, D. Măndescu, *The anthropomorphic clay figurines from Gumelnița tell settlements at Teiu (Argeș county). A preliminary approach*, în: *East and West. Culture and Civilisation at the Lower Danube (XXVIII)*, Editura DAIM, Călărași, 2012, p. 75-92, ISBN 978-973-1787-05-3.

Volumul (*Ad finibus Imperii. Spațiul vechii Dacii în reprezentări cartografice medievale și moderne din patrimoniul Muzeului Județean Argeș*, Editura Ordessos, Pitești, 2012, 112 p., ISBN 978-606-92525-9-8) valorifică din punct de vedere a relevanței istorice și arheologice o colecție cartografică inedită, de mare valoare și importanță, păstrată în depozitul Muzeului Județean Argeș. Studiul din Addendum, "*Jidova*" înainte de *Danubius Pannonico-Mysicus. Luigi Ferdinando Marsigli, cartografia militară habsburgică și primele atestări ale castrului de piatră de lângă Câmpulung* (p. 93-115), concretizează rezultatele cercetării de arhivă efectuată de Dragoș Măndescu în prima etapă a proiectului (octombrie-decembrie 2011), în bibliotecile din Bologna (manuscrisele Marsigli) și din Sibiu (Visconti, *Mappa della Transilvania*). Sunt discutate și ilustrate cu acest prilej mecanismele relevanței arheologice exercitate de monumentele periferiei Imperiului Roman asupra preocupărilor lumii savante de la începutul modernității.

În prezent se lucrează la definitivarea paginii de web a proiectului, găzduită de www.muzeul-judetean-arges.ro/cercetare-stiinfica, unde vor fi disponibile integral toate publicațiile diseminate și o sinteză a rezultatelor cercetării științifice realizate de echipa de implementare a proiectului.

Director proiect,

Dr. Dragoș-Alexandru MĂNDESCU
